

Ал «жұмсақ күштің» саяси құндылықтар мен сыртқы саясат атты ресурстары субъективтік факторлармен айқындалады және олар мемлекеттің саяси лидерлерінің тұлғалық қасиеттерімен байланысты. Мемлекетті, қоғамды басқара алатын, стратегиялық маңызды шешімдер қабылайтын, оларды жүзеге асыруда билік ресурстарын пайдаланатын тұлға әрқашан да саяси лидер бола алады және олардың жасаған жұмыстары, атқарған қызметтері басқаларға үлгі болатыны да сөзсіз. Әлемдік деңгейде нағыз саяси лидер мәртебесіне ие болған тұлғалар аз емес. АҚШ-та «жаңа бағыт» саясатын жүргізген Рузвельт, «Американың экономикалық жандануына» түрткі болған «рейганомиканың» авторы Рейган, жасампаз Ататүрік, «неміс ғажайыптарын» жасаған Эрхард, артта қалған Қытайды тарих сахнасына көтерген реформатор Дэн Сяопин, Сингапурды «үшінші әлемнен біріншіге» шығарған Ли Куан Ю тәрізді халқына адал қызмет еткентұлғаларды шын мәнінде саяси лидерлер деп айтуға болады. Атақты француз жазушысы, философ, ағартушы Вольтердің «Мемлекетті құтқару үшін бір ұлы адам жеткілікті» деп айтқаны осындай тұлғаларға арналса керек. Сондықтан ұлттық және саяси құндылықтарды «жұмсақ күштің» ресурсы ретінде қолдануға болады.

Жоғарыда айтылғандарды ескере отырып, «жұмсақ күш» саясатын тиімді жүргізу әрбір мемлекет үшін жаһандану заманындағы ақпараттық технологиялардың тез дамуына байланысты өзекті мәселе болып табылады деген қорытынды жасалады.

Пайдаланған әдебиеттер

1. SoftPower. Joseph S. Nye, Jr. ForeignPolicyNo. 80, TwentiethAnniversary (Autumn, 1990)/Nye S.J. BoundtoLead: TheChangingNatureofAmericanPower. – NewYork, 1990.
2. Nye S.J. Soft Power. The Means to Success in World Politics. – New York: Public Affairs, 2004. 192 p.
3. [Электрондық ресурс]. – Қол жетімді: <https://eurasian-research.org/wp-content/uploads/2021/01C-28.12.2020-03.03.2020-No-287.pdf>
4. GeneSharp. There are Realistic Alternatives. - Boston, USA, 2003.- [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.aeinstein.org/wp-content/uploads/2013/09/TARA.pdf>
5. Қытайдың «әлемді жаулау» идеясы қалай жүзеге асырылып жатыр? / [Электрондық ресурс]. – Қол жетімді: <https://informburo.kz/kaz/ytaidy-lemd-zhaulau-ideyasy-alay-zhzege-asyrylyp-zhatyr.html>
6. В миреработает 550 институтов Конфуция. - [Электронный ресурс]. – Режим доступа:<https://ria.ru/20191210/1562217842.html>
7. Қазақстан Республикасы сыртқы саясатының тұжырымдамасы / [Электрондық ресурс]. – Қол жетімді:<http://adilet.zan.kz/kaz/docs/P1900000913>

АҚШ-ТЫҢ ОРТАЛЫҚ АЗИЯДАҒЫ ҚОҒАМДЫҚ ДИПЛОМАТИЯСЫ

Сарбасова Ж.М., магистрант

(Ғылыми жетекшісі: т.ғ.к., қауымдастырылған профессор **Смағұлова Г.М.**)

Академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті

Қарағанды қ., Қазақстан

Халықаралық қатынастарда кез-келген мәселелерді шешуде дипломатияға жүгінеді. Оның атқаратын қызметтеріне байланысты дамудың әр кезеңінде дипломатияның «ашық дипломатия», «жария дипломатия», «қоғамдық дипломатия» тәрізді жаңа түрлері қолданыла басталды. Аталғандардың ішінде «қоғамдық дипломатияның» қазіргі кездегі орны мен рөлі ерекше. Сондықтан бұл мақалада қоғамдық дипломатия мәселесін қарастыруды жөн деп есептедік және «қоғамдық дипломатия» термин ретінде АҚШ-та пайда болып, оның саясат құралдарында кеңінен қолданылғанын ескеріп, оның қазіргі Орталық Азия елдерінде қолданатын қоғамдық дипломатиясы туралы қарастырамыз.

«Қоғамдық дипломатия» термин ретінде АҚШ-тың мерзімді басылымдарының беттерінде ХІХ ғасырда пайда болған. Ал оның қазіргі кездегі түсіндірмесін немесе анықтамасын американдық кәсіби дипломат Эдмунд Галлио 1965 ж. түсіндірген екен, яғни «қоғамдық дипломатия» терминін «насихаттау» терминімен теңестіріп қарастырады. Оның пікірінше қоғамдық дипломатияның мақсаты - мемлекеттің сыртқы саясатын шешуде дәстүрлі емес және бейреми құралдараркылы шешу, атап айтқанда компаниялардың, үкіметтік емес ұйымдардың, жеке тұлғалардың, халықтың пікірлері арқылы ықпал ете отырып сыртқы саясат мәселелерін шешуше болады [1]

XXI ғ. басында қоғамдық дипломатияның күрт жандануы және «жұмсақ күш» терминінің пайда болуы сыртқы саясат құралдарының бірі ретінде білімге деген назардың артуына әкелді. Америка Құрама Штаттары ондаған жылдар бойы үшінші әлем елдерімен қарым-қатынасты жақсарту құралы ретінде қоғамдық дипломатияға қатысуға ұмтылды. Екінші дүниежүзілік соғыс аяқталғаннан кейін де мемлекеттер білім беру алмасу бағдарламалары сияқты процестерге қатысты.

Халықаралық білім алмасудың негізгі компоненттерінің бірі – Фулбрайт бағдарламасы, оның демеушісі-АҚШ үкіметі мен Конгресі.

Орталық Азиядағы американдық қоғамдық дипломатия КСРО ыдырағаннан кейін күшейе түсті. АҚШ аймақта пайда болған ақпараттық-мәдени вакуумды қолдануға тырысты және оны американдық бұқаралық ақпарат құралдарының өнімдерімен толтыра бастады. Америкалықтар бүкіл Орталық Азия бойынша өңірдің ең шалғай өңірлеріндегі халықпен белсенді жұмыс істейтін ресурстық орталықтардың кең желісін қолдана бастады. Бұл аймақта АҚШ-та шамамен 52 осындай орталықтары бар, олардың ішіндегі ең маңыздылары-американдық бұрыштар (American corners), олардың саны 24314-ке жетеді [2]. Американдық сыртқы саяси мақсаттарға қол жеткізудегі маңыздылығын Орталық Азиядағы әйгілі американдық маман Фредерик Старр атап өткен бұл «бұрыштар» американдық мәдениет, сыртқы саясат, АҚШ-тағы өмір, жұмыс және білім туралы ақпарат таратумен айналысады, яғни жалпы айтқанда, қоғамдық дипломатия саласындағы жұмыстың әдеттегі бөлігі туралы мағлұмат ұсынылған. Бұл орталықтар АҚШ туралы ақпараттың, олардың қарсыластарының ақпараттық әсерінің, сондай-ақ американдық сыртқы саясаттың (әсіресе Дж.Буш кіші), антиамериканизммен шектесетін АҚШ-қа деген сенімсіздікпен «қоректенеді» [3]. Алайда, статистика көрсеткендей, бұл факт Орталық Азия мемлекеттері азаматтарының американдық «Жасыл карта» (Green Card) алуға деген ықыласына қатты әсер етпейді. Аймақтың өтінімдерінің саны, яғни «американдық арманға» сенетіндердің саны АҚШ-та өмір сүріп, жұмыс істегісі келетіндердің саны жыл сайын өсіп отырады. Соңғы жылдардағы статистикаға жүгінетін болсақ, Қазақстаннан кеткісі келетіндердің қарқынды өскенін көрсетеді: 2008 ж. лотереяға қатысушылардың саны 8,8 мың болса, 2018 ж. 82 мыңға жетті. Осылайша, он жыл ішінде елден кеткісі келетіндер саны 10 есе өсті. Қазақстан лотерея жеңімпаздары саны бойынша рекордты жаңартты: АҚШ-тың грин-картасын 2 406 адам жеңіп алды, 2019 жылы Грин — карта бойынша 1 584 адам елден кетті, 2018 жылы-886 адам. Бұл көрсеткіштерді АҚШ-тың аймақтағы тартымдылығының көрсеткіші ретінде қарастыруға болады, бұл соңғысының қоғамдық дипломатиясына маневр жасау үшін қосымша ресурстар мен кеңістік береді [4].

АҚШ-тың қоғамдық дипломатиясы Орталық Азия мемлекеттері азаматтарының жас буынымен белсенді жұмыс істейді, олар үшін ағылшын тілін үйрену аса маңызды басымдықтардың қатарына жиі енгізіледі. Аймақтағы АҚШ-тың мамандандырылған ресурстық орталықтары ағылшын тілін үйренудің қызықты нұсқаларын ғана емес, сонымен бірге алған білімдерін қолдану мүмкіндіктерін ұсынады. Алмасу бағдарламаларының қатысушылары мен американдық университеттердің түлектері жақсы пәндік дайындықпен және әлеуметтік белсенділігімен ерекшеленеді. Әдетте, олар батыстық үкіметтік емес ұйымдарда жұмыс істейді және олардың жергілікті әдет-ғұрыптар, дәстүрлер, менталитет және стереотиптер туралы білімі аймақтағы американдық қоғамдық дипломатияның тиімділігін арттыруға көмектеседі. Аталған alumni контингенті саяси белсенділіктің жоғарылауымен ерекшеленетінін ескере отырып, оны АҚШ-тың қоғамдық дипломатиясының өнімі және стратегиялық ресурсы деп санауға болады, оны әр түрлі сыртқы саяси көзқарастарға қол жеткізу үшін талап етуге болады.

Жергілікті жерлерде дәстүрлі форматтарда белсенді жұмыс істеумен қатар, АҚШ-тың аймақтағы қоғамдық дипломатиясы жақында Web 2.0 мүмкіндіктерін белсенді қолданады. Бұл, біріншіден, ақпаратты жылдам берудің неғұрлым ыңғайлы әдісімен түсіндіріледі; екіншіден, Орталық Азия мемлекеттерінде интернет желісін пайдаланушылар санының, сондай-ақ олардың уақытша шетелде тұратын азаматтарының айтарлықтай таралуы мен үнемі өсуіне байланысты. АҚШ-тың барлық дерлік елшіліктері мен ресурстық орталықтары посткеңестік кеңістіктегі ең танымал әлеуметтік желілерде («Фейсбук», «ВКонтакте», «Ютуб») видеохостингі) пайдаланады.

Socialbakers деректері бойынша қазіргі уақытта Facebook-тегі қазақстандық пайдаланушылардың саны 340 660-ты құрайды. Бұл көрсеткіш бойынша біз 200-ден астам елдің ішінде 100-орында тұрмыз. Бұл ретте жарты жыл ішінде пайдаланушылар саны 53 мың адамға немесе 18,5% - ға өсті[5]. Орталық Азия аймағының барлық тілдерінде АҚШ – тың қоғамдық дипломатиясының уақытпен тексерілген ақпараттық құралы – «Азаттық радиосы» өте нәтижелі жұмыс істейді. Сондай-ақ өзбек және парсы тілдерінде американдық «Голос Америки» арнасының интернет-нұсқасы жұмыс істейді. Желілік белсенділіктің арқасында американдықтар ұлттық стратегиялық мақсат қою жүйесіндегі

өзгерістерге байланысты ситуациялық түрде қолдануға болатын аймақтық кеңістікте салыстырмалы түрде тұрақты ақпараттық қатысуды қамтамасыз етті. Американдықтардың қызметі аймақтағы танымал әлеуметтік желілерде виртуалды қатысуды арттырумен шектелмейді, американдықтар блогерлер мен «Тәуелсіз» интернет-журналистерді дайындаумен айналысады. Бұл істе Қырғызстанда, Қазақстанда және Тәжікстанда филиалдары бар танымал американдық үкіметтік емес ұйым – Internews Network ерекше көзге түседі. Internews Network интернетте БАҚ құрудың техникалық және құқықтық аспектілерін түсіндіре отырып, TunnelBear бағдарламасын және әлеуметтік желілердің құлдырауын еңсеруге мүмкіндік беретін басқа да утилиталарды тарата отырып, интернет-журналистика саласындағы жобаларға аса көңіл бөледі. Бұл ҰЕҰ посткеңестік кеңістікте қарама-қайшы беделге ие [2]. АҚШ-тың қоғамдық дипломатиясының жетекші ресейлік зерттеушісі Н.Цветкова оның қызметін бейтарап-позитивті (90-жылдардың басында / ортасында Ресейде жұмыс істеу) және контексте абайлап-скептикалық тұрғыдан қарастырады 2004 жылы Украинадағы «Қызғылт сары революция» [3].

Аймақтағы АҚШ үшін барлық сыртқы және аймақтық ойыншылармен сындарлы қарым-қатынас орнатқан Қазақстан үлкен қызығушылық тудыратыны сөзсіз. Дәл осы Қазақстан АҚШ Мемлекеттік департаментінің ғана емес, аналитикалық құрылымдардың да назарында. Бұл Қазақстан бойынша әртүрлі американдық ми орталықтарының көптеген баяндамаларында көрінеді. Оларды қызықтыратын ең бастысы, бұл транзиттен кейін Қазақстанда көпвекторлы сыртқы саясат деп аталатын сыртқы саяси бағытты сақтау туралы мәселе. ОА-ның барлық елдерінің ішінде Астананың ЕАЭО мен ҰҚШҰ-ға қатысуына қарамастан, дәл Қазақстанмен АҚШ-та әріптестік қатынастар қалыптасты. Әрине, Ақ үй Астананың сыртқы саяси бағытының өзгермеуіне мүдделі [10].

Кейбір ресейлік зерттеушілер посткеңестік кеңістіктегі және әсіресе Орталық Азиядағы АҚШ-тың демеушісі болған ҰЕҰ-ға қатысты американдық қоғамдық дипломатияның бұл құралдарының оқиғаларға қатысы бар деп мәлімдей отырып, түбегейлі пікір білдіреді. Сонымен, С.Попов АҚШ Грузия мен Украинадағы «Түрлі-түсті төңкерістердің» тәжірибесіне сүйене отырып, 2005 жылғы наурызда Қырғызстандағы мемлекеттік төңкерістің сәтті болуына ықпал еткенін жазады. Маманның пікірінше, бұл төңкеріс «посткеңестік кеңістіктегі АҚШ-тың рухымен рухтандырылған үшінші және ең қанды «Түсті революцияға» айналды. Саяси жүйені бөлшектеу әрекеттері аймақтың басқа елдерінде, мысалы Өзбекстанда да жасалды, бірақ онда «Билік тұрақты және әскери күш қолдануға дайын болады – бұл А.Ақаевқа жетпейтін нәрсе».

Бір қызығы, американдық сарапшылар Қырғызстандағы биліктің өзгеруіндегі американдық қаржыландыратын ҰЕҰ-ның маңызды ролін мойындайды, бірақ олар оны демократияландырудың табиғи процесі және халықтық ерік-жігердің салтанаты ретінде қарастырады. М.Б. Олкотттың пікірінше, «2005 жылғы наурызда Аскар Ақаевты ашуланған халыққа жер аударуда американдықтардың Қырғызстандағы үкіметтік емес азаматтық топтарға ұзақ уақыт бойы көмек көрсеткені және мұнда АҚШ қаржыландыратын тәуелсіз баспасөз орталығы болғандығы маңызды рөл атқарды» [8].

Шынында да, Қырғызстанда болған қайғылы оқиғалардың басталуына дейін АҚШ саяси мәселелерді белсенді түрде алға жылжытатын жергілікті ҰЕҰ-ның кең желісін (шамамен 6 мың) құрды; американдықтар Үкіметтің мақсатты түрде беделін түсіретін жергілікті ақпарат саласында жалпы үстемдікке қол жеткізді. Жоғарыда аталған ресейлік зерттеушілер атап өткендей, осы мемлекеттік - дипломатиялық ресурстарды пайдалану нәтижесінде қанды қақтығыстарға, саяси дағдарысқа және республикадағы биліктің өзгеруіне әкелді. Қырғызстандық Жас зерттеуші У. Иманиалиев атап өткендей «2005 жылғы наурызда биліктің ауысуы, кем дегенде Америка Құрама Штаттары «демократиялық емес» саяси режимді демократияландыру ұранымен белсенді түрде ынталандырылды». Осылайша, Қырғызстандағы «раушан төңкерісі» Орталық Азиядағы достық емес бәсекелестіктің өзіндік құралы ретінде қоғамдық дипломатия ресурстарын ауқымды пайдаланудың жалғыз сәтті мысалы болып қала береді [6].

Орталық Азия елдеріндегі американдық ҰЕҰ қызметіне жалпы скептицизмге қарамастан, соңғылары онда белсенді жұмыс істеуді жалғастыруда. Биыл Қазақстанда кәсіпкерліктің 10-шы мерейтойлық апталығы өтуде. Қазақстандағы GEW ресми елшісі MOST Бизнес-инкубаторы осы жыл сайынғы іс-шараға жергілікті және шетелдік қатысушылардың саны жылдан жылға тұрақты өсіп келе жатқанын атап өтті. Биыл 90-нан астам адам стартаптарды дамытудың, сату көлемінің өсуінің, фандрейзинг пен бизнесті масштабтаудың қазіргі заманғы трендтерін талқылауға қатысты. Кәсіпкерлік апталығы ісін жаңа бастаған бизнесмендерді жаңа жұмыс орындарын ашуға және ел экономикасының өсуіне ықпал ететін инновациялық бизнес-идеялар мен өнімдерді әзірлеуге шабыттандырады.

АҚШ-тың Алматыдағы Бас консулы Эрик Мейер GEW құрметіне Қазақстандық IT кәсіпкерлердің қатысуымен виртуалды дөңгелек үстел өткізді, онда елдегі технологияларды дамыту мүмкіндіктері талқыланды.

АҚШ-тың Қазақстандағы миссиясы сондай-ақ АҚШ-тағы халықаралық танысу сапарлары мен тәлімгерлік бағдарламаларына қатысатын, арнайы америкалық бизнес-тағылымдамалар бағдарламасының (SABIT) түлектері сияқты қазақстандық кәсіпкерлерді атап өтті. Кеңес Одағын сауда қатынастарына тарту мақсатында 1990-шы жылдардың басында басталған SABIT бағдарламасы американдық бизнес пен оның Орталық Азиялық әріптестері арасында әріптестік қатынастар орнатуға, жаңаларын құруға және қазіргі байланыстарын нығайтуға арналған бірегей платформа болып табылады [9]. Соңғы жылдары олар интернет - БАҚ саласына үлкен көңіл бөлуде; олар жергілікті әріптестеріне дәрістер оқып, семинарлар мен конкурстар өткізетін АҚШ-тан IT-мамандарды үнемі шақырып отырады. Белсенділердің немесе «халық журналистерінің» алдына әлеуметтік желілердегі орыс тілді жобаларды кеңейту, ақпарат тарату және азаматтарды жұмылдыру міндеті қойылған.

Жалпы, АҚШ-тың Орталық Азияны демократияландыру жөніндегі күш-жігері тікелей саяси дивидендтер әкеледі деген пікір даулы болар еді. Осы мақсатқа жету үшін американдық қоғамдық дипломатияның жалпы тиімділігін асыра бағалауға болмайды. Алайда, қоғамдық дипломатия құралдарының көмегімен шешілетін міндеттер ұзақ мерзімді, стратегиялық сипатқа ие және Американың Еуразия құрлығының орталығында болуын қамтамасыз ету мәселелерімен байланысты [8].

Қорыта келе, жаһандану заманындағы өзгермелі әлем елдері өздерінің сыртқы саясаттарында қоғамдық дипломатияны халықаралық жағдайды түсіну мақсатында ғана емес, керісінше ықпал ету, ынтымақтастықты дамыту және ұлттық бренд элементтерінің бірі ретінде қолданады деген тұжырым жасауға болады.

Пайдаланған әдебиеттер

1. WhatisPublicPolicy.[Электрондық ресурс]. - Қол жетімді: www.publicdiplomacy.org/1.htm
2. Бахриев Б.Х. Публичная дипломатия как инструмент достижения внешнеполитических целей США в Центральной Азии // Международная аналитика, №1 (23), 2018, С.31-39.
3. Цветкова Н. Публичная дипломатия как инструмент идеологической и политической экспансии США в мире, 1914–2014 гг.: дисс. на соискание ученой степени доктора исторических наук. Специальность 07.00.15 — история международных отношений и внешней политики. Санкт-Петербург, 2015, С.307-329.
4. <https://rus.azattyq.org/a/kazakhstan-migration-green-card-usa-/30836431.html>
5. <http://www.iak.kz/ru/bloggers-kz/baglan/kolichestvo-polzovatelei/>
6. Иманалиев У.К. Деятельность американских неправительственных организаций в Киргизии // США и Канада: Экономика, политика, культура, №8 (560), 2016, С.103-118.
7. Попов Д.С. Цифровая дипломатия США в Центральной Азии. М.: Российский институт стратегических исследований, 27.06.2012 г. / [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://riss.ru/analytics/2566/>
8. Филимонов Г. Ю. Технологии «мягкой» силы на вооружении США: ответ России: монография / Г. Ю. Филимонов, О. Г. Карпович, А. В. Манойло. – Москва: РУДН, 2015, 393 с.
9. <https://kz.usembassy.gov/ru/u-s-mission-to-kazakhstan-and-usaid-celebrate-the-10th-anniversary-of-global-entrepreneurship-week-in-kazakhstan-ru/>
10. Лаумулин М.Т. Центральная Азия и Казахстан в условиях обострения геополитической турбулентности / [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://isca.kz/ru/analytics-ru/3451>.